

MARIUSZ CICHOSZ

NARODZINY I ROZWÓJ POLSKIEJ PEDAGOGIKI SPOŁECZNEJ – REFLEKSJE O DROGACH ROZWOJU PROMOCJI NAUKOWYCH

W każdej nauce, w tym i w naukach społecznych, również w pedagogice, promocje naukowe są zawsze jednym z wyznaczników rozwoju tych nauk. Ukierunkowania tematyczne – podejmowane wątki badawcze oraz przyjmowane kierunki ideowe zawarte w pracach promocyjnych, w końcu częstotliwość ich podejmowania i realizacji – również w odniesieniu do ośrodków naukowych danej dyscypliny – zawsze pokazują, jakie są kierunki rozwoju tych nauk, na gruncie których są podejmowane.

Jest tak również w odniesieniu do pedagogiki społecznej. Podejmowane na jej gruncie badania i w związku z nimi realizowane prace promocyjne, zarówno habilitacje, jak i doktoraty, wyraźnie pokazują, jakie są kierunki rozwoju tej dyscypliny, jaka jest mapa rozwoju „szkół” kształtujących się w jej obrębie. Jak rozwijało się, było kontynuowane lub nie – „dziedzictwo” twórców i głównych przedstawicieli tej dyscypliny, skąd „przyszli” w sensie naukowym i dokąd zmierza ich zamiar poznawczy¹.

Pierwszą powojenną habilitacją z pedagogiki społecznej była habilitacja Ryszarda Wroczyńskiego zrealizowana w roku 1949 na Uniwersytecie Łódzkim (zob. Theiss, 1999a, s. 19; por. Theiss, 1999b, s. 269), na podstawie książki pod tytułem: *Programy oświatowe pozytywizmu w Polsce na tle społecznym i gospodarczym*. Habilitacja ta została przeprowadzona jeszcze pod naukową opieką Heleny Radlińskiej. Praca ta, choć nie zawierała jeszcze poważniejszych wątków późniejszej koncepcji pedagogiki społecznej, jaką wypracował Autor w kolejnych swoich dziełach, to jednak wpisywała się wyraźnie w nurt badań nad pracą oświatową, który to nurt był jednym z głównych nurtów pedagogiki społecznej, realizowanych dotąd przez Helenę Radlińską.

Gdybyśmy mieli rozpatrywać tu chronologiczny rozwój promocji, również w sensie nakładania się tej chronologii na rozwój szkół polskiej pedagogiki społecznej, należałoby dodać, iż w rok później bo w 1950 – również pod kierunkiem i naukową opieką

¹ Poniżej zaprezentowane zestawienie prac promocyjnych z pedagogiki społecznej (prac doktorskich i habilitacyjnych) nie ma charakteru dokładnego zestawienia statystycznego. Zestawienie takie bowiem wymagałoby dokładnych, szczegółowych badań źródłowych – ich wynik zresztą zależałby od przyjętej koncepcji w tej sprawie (i w związku z tym zastosowanego kryterium doboru prac). Niniejsze opracowanie jest raczej pewną próbą pokazania chronologii pojawiania się promocji (na wybranych, reprezentatywnych przykładach – wzięto tu pod uwagę formalną przynależność do jednostki organizacyjnej związanej z pedagogiką społeczną oraz deklarowaną przynależność do obszarów badawczych tej dyscypliny), chronologii, która wyraźnie wpisuje się w określoną specyfikę rozwoju pedagogiki społecznej ale jednocześnie ją tworzy.

Heleny Radlińskiej, uzyskała w Uniwersytecie Łódzkim stopień doktora filozofii z zakresu pedagogiki społecznej Irena Lepalczyk. Podstawą uzyskania stopnia doktora była w tym wypadku praca pt. *Kształcenie pracowników społecznych w Belgii* (Lepalczyk, 2003, s. 172-175).

Następną habilitacją ważną dla rozwoju pedagogiki społecznej była habilitacja Aleksandra Kamińskiego, zrealizowana w roku 1959, a więc już po śmierci Heleny Radlińskiej, z pomocą i naukową opieką Ryszarda Wroczyńskiego w Uniwersytecie Warszawskim. Habilitacja ta została zrealizowana na podstawie pracy pt. *Prahistoria polskich związków młodzieży* (zob. Ciczkowski, 1996, s. 68-69).

Powyższe promocje, realizowane jak widać w obrębie naukowych wpływów Heleny Radlińskiej, dawały podstawę (w sensie organizacyjnym i formalnych możliwości dla podjęcia kierunku studiów i funkcjonowania specjalności) dla późniejszego rozwoju dwóch ośrodków pedagogiki społecznej w Łodzi i w Warszawie. To tam bowiem w latach późniejszych – latach 60. – realizowano większość doktoratów i habilitacji, które pisane były na gruncie i w związku z pedagogiką społeczną. Były to głównie doktoraty pisane właśnie pod kierunkiem Ryszarda Wroczyńskiego, Aleksandra Kamińskiego oraz w okresie późniejszym Ireny Lepalczyk. I tak w latach 60., już przy wsparciu i pomocy Ryszarda Wroczyńskiego (po śmierci Heleny Radlińskiej) doszło do promocji prac doktorskich osób związanych jeszcze z Heleną Radlińską, np. w 1962 roku A. Majewskiej – *Dzieci, młodzież i alkoholizm rodziców*, w 1966 – J. Marczaka: *Wykształcenie, przygotowanie do pracy i aktywność kulturalna młodzieży zatrudnionej w przemyśle włókienniczym*, w 1968 r. – I. Kryczyńskiej: *Uwarunkowania społeczne trudności wychowawczych w szkołach podstawowych na Woli*, w 1968 – W. Wyrobek-Pawłowskiej: *Ruch jako czynnik wychowawczy* (Passini, Pilch, 1979). Jednocześnie w prezentowanym tu okresie lat 60. zrealizowano szereg prac doktorskich, jak i kolejnych, późniejszych habilitacji w Uniwersytecie Warszawskim w tamtejszej Katedrze Pedagogiki Społecznej. Prace te najczęściej pisane były już pod kierunkiem R. Wroczyńskiego i bardzo wyraźnie wpiły się w koncepcję pedagogiki społecznej, wypracowywaną w latach 60. i 70. w Katedrze (należy pamiętać, iż w latach 1957-1961 był to jedyny ośrodek naukowy w którym uprawiano pedagogikę społeczną). Przykładowo można by tu wymienić prace doktorskie takie, jak: T. Wujka (1960) *Czas wolny młodzieży szkolnej w środowisku wielkomiejskim*, H. Izdebskiej (1962) *Niepowodzenia szkolne a losy młodzieży*, J. Wołczyka (1963) *Wykształcenie i aktywność kulturalna warszawskich robotników budowlanych a przydatność zawodowa*, E. Mazurkiewicz (1964) „*Droga młodzieży do zawodu budowlanego przez szkołę rzemiosł*”, A. Kelma (1966) *Formy opieki nad dzieckiem w Polsce Ludowej*, T. Pilcha (1969) *Metody poznawania i pomiaru środowiska wychowawczego w pedagogice polskiej. Typologia i krytyka*². Koniec lat 60. w środowisku warszawskim przyniósł również kolejne habilitacje: T. Wujka, H. Izdebskiej oraz J. Wołczyka w 1969, a rok wcześniej habilitację A. Przeclawskiej.

Bardzo ważną była również habilitacja I. Lepalczyk, przeprowadzona w 1970 roku w Uniwersytecie Łódzkim. Opiekunem naukowym tej habilitacji był Aleksander Kamiński, a zrealizowana została na podstawie pracy pt. *Wykolejenia dzieci i dorosłych*

² Dane te pochodzą z zestawienia prac doktorskich, przygotowanych pod kierunkiem R. Wroczyńskiego, z książki: red. Passini, Pilch (1979); por. Trempała, Cichosz (2000).

w *małym mieście. Wybrane zagadnienia pedagogiczne i społeczne*. Dla późniejszych promocji naukowych, podejmowanych i realizowanych w łódzkiej Katedrze Pedagogiki Społecznej (reaktywowanej w 1961 roku), habilitacja ta odegrała bardzo ważną rolę na drodze rozwoju tego ośrodka naukowego. Większość bowiem prac doktorskich, zrealizowanych w środowisku łódzkiej Katedry Pedagogiki Społecznej, na przełomie lat 70. i 80. powstała właśnie pod kierunkiem I. Lepalczyk. Były to na przykład prace: E. Marynowicz-Hetki (1977) *Metody pracy socjalno-wychowawczej z rodziną niepełną w działalności opiekunów społecznych na przykładzie ośrodka opiekuńczo-społecznego w dzielnicy wielkemiejskiej*, J. Piekarskiego (1984) *Zróżnicowanie wychowawcze środowisk rodzinnych w małym mieście i jego podstawowe konsekwencje społeczno-wychowawcze – próba diagnozy typologicznej*, R. Czernichowskiej (1986) *Sytuacja społeczna dorosłych dzieci alkoholików*, D. Urbaniak-Zajac (1989) *Środowisko rodzinne młodzieży zagrożonej wykołajaniem społecznym, wychowującej się w rodzinach z problemem alkoholowym*, A. Bolanowskiej (1990) *Żona i matka w rodzinie z problemem alkoholowym. Diagnoza, pomoc, profilaktyka*.

Powyżej przedstawiona chronologia promocji naukowych pozostawała głównie w granicach dwóch wówczas rozwijających się ośrodków naukowych pedagogiki społecznej – warszawskim i łódzkim. Promocje tam podejmowane i przeprowadzane pozostawały też w związku z tradycją pedagogiki społecznej, wypracowaną przez Helenę Radlińską (przede wszystkim Katedra Pedagogiki Społecznej w Łodzi). Jednocześnie coraz bardziej wiązały się ze specyficznymi i nieco odmiennie kształtującą się szkołą warszawską pedagogiki społecznej, którą tworzył w tych latach Ryszard Wroczyński (Katedra Pedagogiki Społecznej w Uniwersytecie Warszawskim). Dobrym zobrazowaniem tej odmienności a jednocześnie kształtującej się specyfiki pedagogiki społecznej mogą być wymieniane wówczas obszary badawcze – jako właściwe dla ówczesnej pedagogiki społecznej. Do obszarów tych bowiem zaliczano (ze względu na podejmowaną i realizowaną praktykę): wychowanie pozaszkolne, pracę kulturalno-oświatową, rekreację i zagospodarowanie czasu wolnego, kształcenie permanentne, pracę pedagogiczną w organizacjach i związkach młodzieżowych, szkoły środowiskowe – otwarte, planowanie i organizowanie środowiska wychowawczego (Passini, Pilch, 1979, s. 75)

Na tym tle nowym i wyraźnie odmiennym okresem dla rozwoju pedagogiki społecznej (również w sensie specyfiki i kształtu ideowego podejmowanych i realizowanych promocji) były lata 70. i 80. W latach tych zaczęły rozwijać się nowe jednostki organizacyjne pedagogiki społecznej – poza macierzystymi ośrodkami łódzkim i warszawskim, ośrodki o różnym poziomie związku z dotychczasową tradycją tej dyscypliny. Szczególną rolę odgrywał tu ośrodek poznański (Katedra Pedagogiki Społecznej w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza). W powołanej tam katedrze, kierowanej przez St. Kowalskiego (doktorat w 1945 roku u Floriana Znanięckiego: *Przestępstwo dziecka a struktura społeczna rodziny*, habilitacja w roku 1955), przeprowadzane promocje naukowe wyraźnie lokalizowane były w nurcie socjologii wychowania, podobnie zresztą jak w środowisku pedagogów społecznych Torunia czy Gdańska³.

³ Sprawa promocji naukowych, przeprowadzanych w Uniwersytecie Gdańskim, wiąże się z szerszym problemem precyzyjnego określenia specyfiki prowadzonych tam badań; na ile i w jakim stopniu przynależały one do nurtów ówczesnie wypracowywanych w pedagogice społecznej. Na ile prace np. Romany Miller, Ireny Jundziłł, czy bardziej współcześnie Jana Żebrowskiego oraz Marii Mendel można lokalizować w obrębie pedagogiki społecznej oraz w jakim zakresie istniały w tej uczelni jednostki organizacyjne poświęcone czy też związane z pedagogiką społeczną.

Przełom więc lat 70. i 80. to okres, gdzie poza habilitacjami zrealizowanymi na gruncie macierzystych ośrodków pedagogiki społecznej: E. Murynowicz-Hetka (1977) w UŁ oraz T. Pilch (1976) w UW lub też ośrodków związanych z nimi, np. E. Trempała (1977) z WSP w Bydgoszczy, przeprowadzano habilitacje w innych ośrodkach akademickich mało związanych z macierzystą tradycją pedagogiki społecznej, a ważnych z punktu widzenia rozwoju tej dyscypliny. Można by tu wymienić np. habilitacje Zb. Kwiecińskiego w UMK w Toruniu (doktorat w 1971, habilitacja w 1973) oraz w tej samej uczelni habilitację Wł. Winclawskiego (doktorat w Warszawie IFiS PAN w 1970, habilitacja w 1976), czy też St. Kawuli (doktorat w 1971, habilitacja w 1975 r.). Promocje te, tworząc nowy nurt badań w ówczesnej pedagogice społecznej, związany z rozwojem socjologii wychowania, wieloaspektowo podejmowały problematykę warunków socjalizacji oraz funkcjonowania instytucji wychowawczych w wybranych środowiskach (wiejskich i miejskich). Podejmowały również problematykę awansu i stratyfikacji społecznej. Z punktu widzenia późniejszego rozwoju pedagogiki społecznej ważne też były takie habilitacje tego okresu, jak np. F. Adamskiego w UŁ w 1971 r., czy też habilitacja J. Kuźmy z 1974 r. w UJ, które to habilitacje powstawały i były przeprowadzane w ośrodkach i naukowych kontekstach nie związanych z dotychczasową tradycją pedagogiki społecznej, a w latach późniejszych, poprzez osoby, których dotyczyły, miały widoczne znaczenie dla rozwoju i kształtowania się nowych kierunków i koncepcji w pedagogice społecznej.

Okres lat 90. i 2000. to okres stosunkowo licznych prac promocyjnych z pedagogiki społecznej, to jednocześnie okres „nowego pokolenia” pedagogów społecznych, gdzie obok prac zajmujących się zagadnieniami mieszczącymi się w tradycyjnej optyce badań środowiskowych w pedagogice społecznej, podejmuje się nowe problemy wskazywane przez współczesną pedagogikę społeczną – prace pisane na gruncie nowych nurtów i tendencji ideowych tej dyscypliny. Możemy tu znaleźć zarówno prace doktorskie młodego pokolenia pedagogów społecznych, pisane na gruncie „starych” katedr pedagogiki społecznej, jak np. w Katedrze Pedagogiki Społecznej w UW – doktoraty: w 1991 r. G. Walczewskiej-Klimek, w 1993 M. Kolankiewicz i D. Staśkiewicz-Lalak, czy w 1999 P. Kossowskiego, a wcześniej w tym środowisku habilitacje: W. Theissa w 1990, czy B. Smolińskiej-Theiss w 1994 oraz w 1995 habilitacja J. Szmagałskiego. Prace z tego okresu to również prace doktorskie i habilitacyjne osób z innych ośrodków pedagogiki społecznej, np. habilitacje: J. Nikitorowicza, W. Ciczkowskiego, J. Brągiel, K. Marzec-Holki, M. Kuchcińskiej, B. Matyjas, M. Deptuły, to również liczne doktoraty zrealizowane w różnych ośrodkach pedagogiki społecznej w Polsce, np. M. Cichosza (1995) *Działalność społeczno-wychowawcza Kościoła katolickiego w środowisku lokalnym*, E. Bieleckiej (1996) *Kompensacyjne funkcje domu dziecka jako placówki opiekuńczo-wychowawczej*, E. Jarosz (1996) *Wzory reakcji reprezentantów środowisk wychowawczych na zjawisko przemocy wobec dzieci*, J. Kędzior (1997) *Wypoczynek rodzinny w środowisku wielkomiejskim – wzory i uwarunkowania*, E. Wysockiej (1998) *Poziom i typ religijności a niektóre wyznaczniki funkcjonowania społecznego*, R. Doniec (1999) *Międzygeneracyjne przemiany w strukturze społeczno-moralnej rodziny wielkomiejskiej*, M. Góreckiego (1999) *Społeczne i etyczne problemy opieki nad człowiekiem w terminalnym okresie choroby nowotworowej*, A. Roter (2000) *Doświadczenia życia przez dziecko z rodziny dotkniętej ubóstwem społecznym w ocenie jego funkcjonowania przez dorosłych*, H. Kamińskiej (2002) *Społeczno-wychowawcze aspekty zjawiska bezdomności rodzin samotnych matek na przykładzie Łodzi*.

Zaprezentowany tu wybiórczo przegląd prac promocyjnych z pedagogiki społecznej, zarówno prac doktorskich, jak i habilitacyjnych zrealizowanych w okresie, do którego odnoszą się podjęte tu rozważania: 1945-2005, wskazuje na kilka prawidłowości. Doktoraty i habilitacje – ich realizacja pokrywała się z rozwojem szkół pedagogiki społecznej. Pierwsze więc habilitacje i doktoraty ściśle wiązały się z założycielką Heleną Radlińską i jej uczniami oraz tworzonymi przez nich i rozwijanymi ośrodkami pedagogiki społecznej. Na tym poziomie możemy mówić o dużym i ścisłym związku (używając tu określenia B. Smolińskiej-Theiss) „familijnym” w pedagogice społecznej, na który wyraźnie możemy wskazywać aż do końca lat 60. Związek ten jednak stawał się coraz mniej ścisły wraz z rozwojem ośrodka warszawskiego pedagogiki społecznej, czyli Katedry Pedagogiki Społecznej, powołanej do istnienia i tworzonej przez Ryszarda Wroczyńskiego. Osoba Ryszarda Wroczyńskiego była tu niejako pomostem (w sensie personalnym) między przeszłością a czasami mu współczesnymi. Tworzona jednak przez Profesora Wroczyńskiego „szkoła” (choć sam był uczniem Radlińskiej), coraz bardziej odbiegała od inspiracji wypracowanych przez Radlińską. W nurcie polityki oświatowej, tak wyraźnie reprezentowanej przez przedstawicieli szkoły warszawskiej, odmienność tej szkoły od koncepcji H. Radlińskiej była bardzo widoczna. Prawidłowość tę wyraźnie obrazują promocje przeprowadzane w szkole warszawskiej przełomu lat 60. i 70. O ile jednak możemy tu jeszcze mówić o związku personalnym, w coraz mniejszym stopniu możemy tu mówić o związku ideowym, który wyrażałby się w tożsamości, podobieństwie – oraz wyraźnej koherencji i korespondencji teorii i koncepcji tworzonych na gruncie pedagogiki społecznej. Lata 70. z kolei to okres, gdzie rozwija się coraz więcej ośrodków pedagogiki społecznej, powstają i umacniają się jej nowe nurty, powstające głównie w kontekście socjologii wychowania i polityki oświatowej. Sytuacja ta znajduje swoje wyraźne odzwierciedlenie na gruncie przeprowadzanych wówczas prac promocyjnych (np. Zb. Kwiecińskiego, Wł. Winclawskiego, St. Kawuli). W tym sensie możemy mówić o ich coraz większym zróżnicowaniu problemowym, o coraz mniejszym związku z twórcami szkół – zwłaszcza w odniesieniu do macierzystych ośrodków pedagogiki społecznej w Warszawie i Łodzi. Z tego punktu widzenia trafna wydaje się uwaga B. Smolińskiej-Theiss, która mówiąc o kondycji współczesnej pedagogiki społecznej (lata 80/90), również w odniesieniu do przeprowadzanych w niej promocji, pisze: „Dziś ten familijny model, w którym zgodnie z tradycją wyznacza się i przyjmuje rolę stróżów »świętego ognia«, nie wytrzymuje próby czasu. Do pedagogiki społecznej wchodzi przedstawiciele różnych subdyscyplin pedagogiki oraz pokrewnych dyscyplin nauki: socjologowie, politolodzy, historycy, psychologowie itd.” (Trempała, Cichosz, 2001, s. 28). Można jednocześnie powiedzieć, iż coraz wyraźniej utrwala się dzisiaj model pedagogiki społecznej, przede wszystkim jako nauki praktycznej, podejmującej głównie problemy określonych obszarów opieki i pomocy społecznej w mniejszym stopniu oświaty i animacji społeczno-kulturowej.

Tendencje te widoczne są również w podejmowanych promocjach – doktorskich i habilitacyjnych – w których dominują problemy wybranych obszarów praktyki społecznej. Pedagogika społeczna zdaje się czekać na nowe modele i wizje – projekty życia społecznego w twórczości swoich reprezentantów. O kierunkach widocznych we współczesnych badaniach mogą świadczyć ostatnie habilitacje (lata 2000-2004), zrealizowane na gruncie pedagogiki społecznej.

Tabela 1
Habilitacje przyporządkowane pedagogice społecznej, przeprowadzone w latach 2000-2004

Rok	Imię i nazwisko	Temat pracy habilitacyjnej, Recenzenci	Placówka naukowa
2004	Elżbieta Trafiałek	<i>Polska starość w dobie przemian</i> L. Frąckowiak, A. Kurzynowski, J. Sztumski	UŚI
2003	Anna Nowak	<i>Bezrobocie wśród niepełnosprawnych (studium pedagogiczno-społeczne)</i> A. Radziejewicz-Winnicki, T. Frąckowiak, J. Wyczęsany	UAM
2003	Adam Stankowski	<i>Negatywizm szkolny</i> B. Urban, J. Stochmiątek, Š. Vašek, I. Turek	Uniwersytet w Bratysławie
2003	Anna Wiłkomirska	<i>Zawodowe i społeczno-polityczne orientacje nauczycieli</i> A. Janowski, H. Kwiatkowska, J. Rutkowiak	UW
2003	Danuta Urbaniak-Zajac	<i>Pedagogika społeczna w Niemczech. Stanowiska teoretyczne i problemy praktyki</i> E. Trempała, M. Szymański	UW
2002	Alicja Szerlag	<i>Ku wielokulturowości, aksjologiczny sens wychowania w rodzinie na litewskim pograniczu kulturowym</i> J. Borowicz, J. Nikitorowicz, S. Bednarek	UWrrocław.
2002	Krzysztof Szmidt	<i>Twórczość i pomoc w tworzeniu w perspektywie pedagogiki społecznej</i> E. Murynowicz-Hetka, R. Schulz, K. Pankowska	UMK
2002	Mirosława Wawrzak-Chodaczek	<i>Kształcenie kultury audiowizualnej młodzieży</i> J. Rulka, W. Strykowski, K. Ferenz	UWrrocław.
2001	Elżbieta Czykwin	<i>Białoruska mniejszość narodowa jako grupa stygmatyzowana</i> A. Sadowski, A. Janowski, H. Świda-Ziemia	UW

Źródło: Ogólnopolski wykaz publikacji z pedagogiki społecznej, wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytut Pedagogiki, Zakład Pedagogiki Społecznej; Informator nr 8, 9, 10, 11, 12)

W związku z problematyką promocji (podejmowaniem i realizacją badań z pedagogiki społecznej) pojawia się problem tożsamości tej dyscypliny – jej odrębności na tle innych

nauk społecznych, zwłaszcza zaś w obrębie samej pedagogiki. Poziom samodzielności i odrębności przyjmowanych w tym względzie koncepcji i teorii zmniejszałyby ryzyko rozmycia się – rozpisania problematyki pedagogiki społecznej na inne subdyscypliny pedagogiki. To z kolei eliminowałoby zjawisko „podczepiania się”, pod pedagogikę społeczną, również w przypadku podejmowanych i realizowanych promocji, co również jak się wydaje ma miejsce. Sytuacja ta powstaje zwłaszcza w warunkach funkcjonowania wielu ośrodków tej dyscypliny, a w nich dużej problemowej różnorodności podejmowanych tam badań⁴. Sprawa ta o wiele bardziej komplikuje się w wypadku promocji naukowych przeprowadzanych poza granicami Polski – choć problem ten zdaje się być marginalnym i zgoła zupełnie inaczej warunkowanym.

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Polska pedagogika społeczna jako specyficzny i odrębny sposób namysłu nad życiem społecznym rozwija się już od kilkudziesięciu lat. Namysł ten związany – we wcześniejszym okresie, bardziej z problematyką społeczną i oświatową, a obecnie – wyraźniej z problematyką opiekuńczą i pomocową, zawsze realizowany był i podejmowany w określonych warunkach społeczno-politycznych. Ten ideowy kontekst pedagogiki społecznej i jej związek z polityką społeczną i oświatową, ale jednocześnie duża, wyraźna bliskość z socjologią, a zwłaszcza z socjologią wychowania (na poziomie poszukiwań i przyjmowanych rozstrzygnięć teoretycznych), kontekst ten wyznaczał i wyznacza jednocześnie drogi rozwoju szkół polskiej pedagogiki społecznej.

Powstaje pytanie: jacy ludzie, jakie idee szkoły te tworzyli i tworzą. Czy i w jakim zakresie rozwinięto w nich dziedzictwo głównych twórców tej dyscypliny, jak np. H. Radlińskiej czy R. Wroczyńskiego. Czy odczytano i rozpoznano zapomniane idee pedagogiki społecznej, zwłaszcza z punktu widzenia pojawiających się dzisiaj podobnych, jak w przeszłości problemów życia społecznego. I w końcu jakie idee współcześnie „budują” pedagogikę społeczną, na ile podejmowana współcześnie dyskusja w tym względzie przyczynia się do rozwoju szkół pedagogiki społecznej.

BIBLIOGRAFIA

- Cichosz, M. (red.) (2004): *Polska pedagogika społeczna w latach 1945-2003. Wybór tekstów źródłowych*. Tom I-II. Toruń: Adam Marszałek.
- Cichosz, M. (2006): *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945-2005*. Toruń: Adam Marszałek.

⁴ Powyższy wymóg ma swoje uzasadnienie i usprawiedliwienie w przyjętym tu modelu, wziętym z klasycznej metodologii nauk, zakładającym pewien metodologiczny i epistemologiczny rygoryzm co do rozumienia, powstawania i funkcjonowania teorii naukowych oraz ich koniecznej odrębności. Przyjęcie odmiennego modelu w tym względzie powyższe uwagi czyniłby bezzasadnymi, a multidyscyplinarność i różnorodność metodologiczna (również na poziomie tworzenia i funkcjonowania teorii), stawałaby się tu pożądaną zasadą, na drodze budowania tego, co nazywamy wiedzą naukową.

- Ciczkowski, W. (1996): *Dziedzictwo pedagogiczne Aleksandra Kamińskiego*. Toruń: Adam Marszałek.
- Lepalczyk, I. (2003): *Wśród ludzi i książek*. Łódź: „Wing”.
- Passini, B., Pilch, T. (red.) (1979): *Wychowanie i środowisko*. Warszawa: WSiP.
- Przeławska, A., Theiss, W. (red.) (1999): *Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek*. Warszawa: „Żak”.
- Theiss, W. (1999a): *Ryszard Wroczyński – pedagog społeczny*. [W:] *Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek*. Przeławska, A.; Theiss, W. (red.). Warszawa: „Żak”.
- Theiss, W. (1999b): *Ryszard Wroczyński 1909-1987*. [W:] *Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek*. Przeławska, A.; Theiss, W. (red.). Warszawa: „Żak”.
- Trempała, E., Cichosz, M. (red.) (2000): *Funkcjonowanie i kierunki rozwoju pedagogiki społecznej w Polsce*. Olecko: Wszechnica Mazurska.
- Trempała, E., Cichosz, M. (red.) (2001): *Pedagogika społeczna. Tradycja – terażniejszość – nowe wyzwania*. Olecko: Wszechnica Mazurska.